

УДК 349.2(477)

Я.А. МАЛИХІНА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Ключові слова: юридичні гарантії, трудове законодавство, Україна

Конституція України закріпила основні соціально-економічні права громадян [1], забезпечення реалізації яких здійснюється за допомогою юридичних гарантії. Питання юридичних гарантії прав та свобод людини у загальному контексті проблематики його правового положення залишаються одними із самих актуальних, особливо, на сучасному етапі формування в Україні правової державності. Незважаючи на значну розробку даних питань, дотепер ведеться чимало дискусій. Питання визначення поняття «юридичні гарантії» в своїх дослідженнях торкалися такі вчені, як В.С. Венедіктов, В.Г. Ротань, М.І. Іншин, К.Ю. Мельник, В.Я. Гоц та інші.

Сьогодні існують різноманітні погляди на понятійний апарат «юридичні гарантії», однак ці розбіжності визначень, думок і пропозицій не можна вважати хибними, адже розмаїття є міцною основою для системного аналізу проблем гарантування. Між тим загальна теоретична конструкція юридичних гарантії прав та свобод вимагає визначеності, що завжди сприяє продуктивності наукових досліджень та у більшій мірі відповідає потребам нормотворчої та правозастосовчої практики.

Метою статті є визначення поняття «юридичні гарантії» та його відображення у трудовому законодавстві України, а також основних складових вказаного поняття, та принципів, за якими воно формується. Актуальність статті полягає у необхідності нового розуміння поняття «юридичні гарантії» в ракурсі прийняття нового Кодексу законів про

працю України.

Визначенню юридичних гарантії об'єктивно передують загальне визначення гарантії прав і свобод людини і громадянина. Сучасна українська правова думка з питань гарантії прав і свобод людини і громадянина увібрала в себе найкращі теоретичні надбання як радянської, так і світової юридичної науки. Поняття гарантії базується на основних принципах, вироблених людством: гуманізму, справедливості, законності, доцільності, рівноправності та ін.

У перекладі з французького, слово «гарантія» означає поруку, умову, забезпечувати що-небудь [2, с.14]. Гарантія - це порука у будь-чому, забезпечення [3, с.130]; засоби, способи і умови, за допомогою яких здійснюється забезпечення наданих прав. Гарантувати - значить захищати, забезпечувати, зробити реальним. В юридичній літературі зустрічаються неоднозначні тлумачення самого терміна «гарантія». Для розкриття його змісту використовується термін «забезпечення», це не є помилкою, оскільки поняття «гарантія» і «забезпечення» є синонімами. Крім того, поняття гарантії взаємодіє з такими категоріями, як «соціальний захист», «правовий захист», «умови», «фактори», порівняно з якими воно з часом набуває більш широке, або, навпаки, вузьке змістовне значення. Термін «гарантія» застосовується для позначення способів та засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення реалізації тих чи інших умов, передбачених законодавством.

В юридичній літературі зустрічаються неоднозначні тлумачення самого терміна «гарантія». Це поняття охоплює сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [4, с.43]. На думку С.С. Алексєєва, гарантіями є «умови й особливі юридичні механізми, покликані забезпечити фактичну реалізацію законоположень» [5, с.135]. Як «засоби, за допомогою яких втілюється, охороняється, а у випадках

порушення відновлюється режим законності» визначає юридичні гарантії П.М. Рабінович [6, с.32]. Н.С. Малейна вважає, що гарантії - це умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод людини [7, с.32]. На думку А.Ф. Нікітіна – що гарантії прав та свобод, це обов'язки держави захищати людину, створювати правові, соціальні і культурні умови для реалізації її прав і свобод, а також діяльність міжнародних і державних організацій по захисту прав людини [8, с.76]. Гарантії, вважає А.С. Мордовець, являють собою соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризує три складові: 1) пізнавальну, яка дозволяє розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави; 2) ідеологічну, використовувану політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами; 3) практичну, що визнається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи [9, с.275]. Виходячи з цього, автор визначає гарантії як систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод, інтересів. Однак, не можна повністю погодитись з думкою цього автора у зв'язку з тим, що необхідно врахувати четверту складову цього соціально-політичного та юридичного явища, а саме - психологічну, оскільки отримавши юридичне закріплення в нормах законодавчих актів, гарантії сприяють розумінню захищеності людиною своїх прав та свобод, створюючи психологічну впевненість людини.

На думку І.М. Погрібного, гарантіями є система соціальних умов і спеціальних засобів, за допомогою яких здійснюється життя в суспільстві [10, с.128]. Кожна демократична держава прагне побудувати цілісну систему гарантій реалізації прав і свобод своїх громадян, оскільки саме вони забезпечують реалізацію

можливості використовувати надані законом права і свободи.

О.Ф. Скакун під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини та громадянина розуміє систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Коли немає гарантій, то права, свободи та обов'язків людини і громадянина приймають форму «заяв про наміри» [11, с.203], які не мають ніякої цінності ні для особистості, ні для людства. Подібне визначення можна зустріти й у Л.П. Гарчевої і О.Н. Ярмиша, яке зводиться до того, що гарантії основних прав і свобод громадян є системою норм, принципів, умов і вимог, які забезпечують додержання прав, свобод і законних інтересів громадян [12, с.128]. На думку А.Ю. Олійника, гарантії - це відповідні умови і засоби, що сприяють перетворенню в життя проголошених прав, свобод та обов'язків [13, с.156].

Аналізуючи всі ці поняття гарантій, слід зробити висновок, що, в літературі можна зустріти найрізноманітніші ознаки, що складають їх основу: «засоби», «заходи», «механізм», «норми права», «умови», «обов'язки держави», «система умов, способів, засобів». Всі ці думки вірні і мають право на існування, однак слід виділити загальні, спільні риси всіх формулювань. Спільним є те, що гарантіями є: 1) умови, за яких всебічно реалізуються прав і свобод особи; 2) система засобів, за допомогою яких забезпечується охорона прав і свобод особи. Отже, під в гарантіями автори розуміють систему умов і засобів, за допомогою яких забезпечується додержання прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Відносини у суспільстві за своєю сутністю забезпечується не одним видом гарантій, а значною їх сукупністю, які утворюють відповідну систему умов і засобів (гарантій), що забезпечують задоволення прав та інтересів людини. Основною функцією системи гарантій є виконання зобов'язань державою та іншими суб'єктами в сфері реалізації прав

особистості. Об'єктом гарантій виступають суспільні відносини, пов'язані з охороною та захистом прав людини, задоволенням майнових й немайнових інтересів громадян. Поняття гарантій відбиває досконалість законодавчої техніки, різноманіття форм мови закону.

Також можна підкреслити, що в даний час загальноновизнаними є виділення в системі гарантій двох її груп: загальні (економічні, політичні, ідеологічні, соціальні, організаційні) і спеціальні (юридичні чи правові).

Одна з вирішальних переваг демократії у цілому, усіх її елементів, прав та свобод міститься у реальності гарантій. Стосовно до прав та свобод реальність означає таке їх становище, коли кожний громадянин не тільки по закону, але й фактично наділений цими правами та свободами, може по своїй волі як у суспільних, так і в особистих інтересах користуватися та розпоряджатися наявними у нього можливостями, захищати їх від порушень та вимагати від компетентних органів відновлення цих прав. Ця реальність прав та свобод громадян, як йшлося раніше, забезпечується цілою системою різноманітних економічних, соціальних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших гарантій.

В зазначеній системі гарантій важливе місце займають юридичні гарантії. Структура юридичних гарантій включає в себе, по-перше, юридичні акти, тобто закони, підзаконні та інші нормативні акти, які містять норми про права і свободи людини, по-друге, організаційно-правову діяльність суб'єктів права, по-третє, спеціальні гарантуючі методи впливу на суспільні відносини, тобто правотворчі, правореалізуючі та контрольно-наглядові процеси, спрямовані на забезпечення прав і свобод людини.

На питання про те, що саме вважати юридичними гарантіями, існують різні думки. Розкриваючи це поняття, насамперед необхідно зупинитися на питанні про розуміння категорії «юридичні гарантії», тобто, зробити декілька методологічно значимих виснов-

ків і зауважень.

Метод правового регулювання суспільних відносин як одна із складових частин, вибирає в себе міри та засоби юридичного забезпечення суб'єктивних прав. До їх числа відносяться і юридичні гарантії трудових прав працівників. Мета встановлення юридичних гарантій - забезпечити неухильне дотримання законів та інших нормативних актів, забезпечити найбільш повне здійснення представлених працівником прав та свобод. Ці гарантії необхідні частково і для того, щоб виключити, або у крайньому разі звести до мінімуму випадки порушення законів, прав громадян.

Якщо під гарантіями розуміти засоби забезпечення реального здійснення суб'єктивних прав то, визначаючи гарантії в юридичному змісті, важливо віддзеркалити їхню правову специфіку, що полягає не тільки в проголошенні тих або інших засобів, як гарантозабезпечуючих у нормах права, але й у реальній дії засобів за допомогою апарата примусу. Для того, щоб потенційна можливість була реально здійснювана, щоб держава мала можливість чинити активний вплив на поведінку суб'єктів прав, вона повинна мати різні засоби, за допомогою яких здійснюється цей вплив. Тільки в цьому випадку правові гарантії будуть носити характер діючих засобів, засобів, «якими охороняються і захищаються права громадян, припиняються й усуваються їхні порушення, відновлюються порушені права» [14, с.21].

Досі існують різноманітні погляди на поняття «юридичних гарантій». На думку К.Г. Волинка, в цілому, правові гарантії - це встановлені законом засоби безпосереднього використання, додержання, встановлення і застосування норм права [15, с.20]. В.Ф. Погорілко відносить юридичні гарантії до спеціальних і зазначає, що це - надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості тим умовам, які необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми конституційними правами і свободами. Юридичні гарантії встановлюються дер-

жавою в Конституції, нормах поточного законодавства, їх метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту прав і свобод громадян [16, с.222]. Юридичні гарантії - це норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів. Якісна характеристика юридичних гарантії передбачає оцінку всієї діючої системи права в цілому, з точки зору повноти охоплення правовим інструментарієм усіх найбільш важливих взаємовідносин державних органів та громадян, а також громадян між собою, - зазначає М.С. Малейн [17, с.43].

В.Ф. Сіренко до юридичних гарантії відносить норми матеріального і процесуального права, норми, які встановлюють організаційні форми діяльності і взаємовідносин органів держави та громадян [16, с.58].

О.В. Міцкевич вважає, що юридичні гарантії - це встановлений державою порядок діяльності державних органів та установ, громадських організацій, спрямований на попередження й припинення посягань на права громадян, на відновлення цих прав і залучення до відповідальності за порушення цих прав [17, с.16].

Радянська енциклопедична наука також зазначає, що права особистості мають юридичні гарантії. Головною з них є забезпечення Конституцією та іншими законодавчими актами рівноправ'я громадян, незалежно від соціального походження і положення, статі, освіти та національності. Охорона прав особистості від порушень - безпосереднє завдання суду і прокуратури, всіх державних органів, суспільних організацій і колективів, всього суспільства і держави [18, с.68].

Юридична енциклопедія України трактує юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина як правові норми та інститути, що забезпечують можливість безперешкодного здійснення прав особи, їх охорону, а в разі протиправних посягань - захист і поновлення юридичної гарантії, встановленої Конституцією та іншими законами України [19,

с.555].

Встановленні державою спеціальні юридичні засоби, що забезпечують реалізацію і захист прав та законних інтересів людей, в своїй сукупності складають юридичні гарантії свободи особистості [20, с.46]. І як в подальшому підкреслюється, юридичні гарантії по своїй природі, по ролі в механізмі забезпечення свободи відносяться до політичних. Однак, ми не можемо погодитись з цією думкою, адже зміст у юридичних гарантії прав і свобод людини і громадянина ширше лише політичних відносин, оскільки вони нерозривно пов'язані з сімейними, виробничими, комерційними та інших відносинами між людьми. Не випадково юридичне оформлення отримують по мірі необхідності не тільки політичні, але й інші гарантії прав і свобод [20, с.45].

В.М. Скобелкін, який вважає, що юридичні гарантії - це правові та організаційно-правові засоби і способи, за допомогою яких забезпечується реалізація прав та виконання обов'язків, передбачених законодавством. Вони представляють собою складну систему взаємодіючих елементів, що дозволяють організувати різностороннє забезпечення, яке охоплює різні стадії реалізації прав та обов'язків, захист від посягань, поновлення порушених юридичних прав [2, с.78].

І як слушно зауважує П.Е. Недбайло, право і законність покликані забезпечити правомірність дій суб'єктів, а не тільки попередити чи покарати винних у порушенні закону [21, с.48]. Це в повній мірі відноситься до юридичних гарантії, які мають забезпечити дійсну реальність проголошених державою прав та свобод особистості, і досягають цього результату перш за все шляхом надання юридичних засобів, забезпечуючих найбільш повне здійснення прав і свобод громадян. Адже реалізація прав і свобод буде найбільш ефективною тоді, коли в нормах права будуть ясно і чітко визначені межі прав і свобод, основи їх виникнення та порядок реалізації, а не тільки регламентація порядку і форми її охорони та захисту.

Таким чином, підтримуючи зазначених авторів, вважаємо, що нерозривно пов'язані з державою, юридичні гарантії, знаходять своє відображення у правових актах, які приймаються державними органами і являють собою сукупність умов та спеціальних правових способів і засобів, які визначають умови і порядок реалізації безперечного здійснення прав і свобод особи, а також їх охорону, захист і відновлення у разі порушення.

Крім того, слід зауважити, що реальне здійснення трудових прав і виконання обов'язків працівників, як основних суб'єктів правовідносин у сфері праці, залежить від усієї сукупності юридичних гарантій, передбачених у нормах трудового права. До них відносяться гарантії: трудових прав і обов'язків на стадії виникнення трудових і похідних від них правовідносин; забезпечення втілення прав та обов'язків у процесі реалізації трудових правовідносин та правовідносин-супутників; припинення трудових правовідносин з працівниками; і, нарешті, забезпечення відновлення порушених прав.

У трудовому законодавстві слову «гарантія» надається різне значення. Найголовніші з юридичних гарантій знаходять своє відображення у Конституції України та Кодексі законів про працю, де є спеціальна глава VIII - «Гарантії та компенсації». У більшості статей значної глави термін «гарантія» вживається як синонім до слів «забезпечення» і «збереження». Так, наприклад у ст.122 КЗпП зазначається: «При направленні працівників для підвищення кваліфікації з відривом від виробництва за ними зберігається місце роботи (посада) і провадяться виплати, передбачені законодавством».

Стаття 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» встановлює, що державні соціальні гарантії – це мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від

прожиткового мінімуму [6].

Аналізуючи зміст викладених статей нормативних актів, можна зробити висновок, що гарантії встановлюють за працівниками збереження певних правових повноважень, виплат, пільг у тих випадках, коли працівник у звичайних умовах тимчасово не виконує чи не отримує встановлених цим правовим повноваженням юридичних обов'язків, покладених на нього як на сторону трудових правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // ВВР України. - 1996. -№ 30. -Ст.141 (із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-ІУ від 08.12.2004 р.).
2. Скобелкин В.Н. Юридические гарантии трудовых прав наемных работников // Культура, демократия и право. -Новосибирск, 1996. -425 с.
3. Словарь иностранных слов. -М., 1964. - 1147 с.
4. Конституционные права и обязанности советских граждан /Таранов А.П., Тимченко И.А., Чангули Г.И., Шуклина Н.Г. -К.: Наук. думка, 1985. -248 с.
5. Алексеев С.С. Право и перестройка: вопросы, раздумья, прогнозы. -М.: Юрид. лит, 1983. -234 с.
6. Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” від 05.10.2000 р., № 2017-ІІІ // ВВР України. - 2000. -№ 48. -Ст.409.
7. Малейн Н.С. Охрана прав личности советским законодательством /Отв. ред. А.И. Масляев. -М.: Наука, 1985. -165 с.
8. Словарь-справочник по праву /Сост. А.Ф. Никитин. -М.: «Акалис», 1995. -140 с.
9. Теория государства и права: Курс лекций /Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. - М.: Юристъ, 1997. -672 с.
10. Погребной И.М., Шульга А.М. Теория права: Учебное пособие. -Харьков: Ун-т внутр. дел, 1998. -148 с.
11. Скакун. О.Ф. Теория государства и

права. -Х: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. - 704 с.

12. Гарчева Л.П., Ярмыш А.Н. Конституционное право Украины: Учебное пособие. - Симферополь: ДОЛЯ, 2000. -336 с.

13. Теорія держави і права: Навч. посіб. /Олійник А.Ю., Гусарев С.Д., Слюсаренко О.Л. -К.: Юрінком Інтер, 2001. -176 с.

14. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: Дис... канд. юрид. наук. -К.: НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького, 2002.

15. Волинка К.Г. Правовий статус особи та гарантії реалізації прав і свобод за Конституцією України. -К.: РННУ «Дініт», 1998. -35 с.

16. Теория государства и права: Учебник /Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. -М.: Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2000. -616 с.

17. Малеин Н.С. Повышение роли закона

в охране личных и имущественных прав граждан // Советское государство и право. - 1974. -№ 6.

18. Сиренко В.Ф. Реальность прав советских граждан. -К.: Наук. думка, 1983. -139 с.

19. Мицкевич А.В. О гарантиях прав и свобод советских граждан в общенародном социальном государстве // Советское государство и право. -1963. -№ 8. -С.15-21.

20. Энциклопедический словарь правовых знаний (Советское право) /Гл. ред. В.М. Чхиквадзе. -М.: Сов. энциклопедия, 1965. - 512 с.

21. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. -К.: «Укр. Енциклопедія», 1998. -Т.1: А-Г. -672 с.

22. Кучинский В.А. Личность, свобода, право. -М.: Юрид. лит., 1978. -207 с.

23. Недбайло П.Е. Исследование юридических средств обеспечения советской социалистической законности // Советское государство и право. -1963. -№ 9. -С.11-13.

Малихіна Я.А. Юридичних гарантії за трудовим законодавством України // Форум права. -2007. -№ 2. -С.133-138 [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07mjatzu.pdf>

Розглянуто поняття «юридичні гарантії» та його відображення у законодавстві України про працю, а також його основні складові.

Малыхина Я.А. Юридические гарантии по трудовому законодательству Украины

Рассмотрено понятие «юридические гарантии» и его отображению в законодательстве Украины о труде, а также его основные составные.

Malyhina JA.A. Legal of a guarantee under the labor legislation of Ukraine

The concept «legal guarantees» and to its display in the legislation of Ukraine on work, and also it's the basic compound is considered.